

DİN, DÜŞÜNCE VE AHLÂK

II

Editörler

Doç. Dr. Bayram Kanarya Doç. Dr. Davut Eşit
Arş. Gör. Abdulkerim Çelenk Arş. Gör. Nurullah Yılmaz
Arş. Gör. Yusuf Kağanarslan

NİDA
AKADEMİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

DİN, DÜŞÜNCE VE AHLÂK II

Nida Yayıncılık 499
Nida Akademi 53

Din, Düşünce ve Ahlâk II

Editörler:

Doç. Dr. Bayram Kanarya
Doç. Dr. Davut Eşit
Arş. Gör. Abdulkerim Çelenk
Arş. Gör. Nurullah Yılmaz
Arş. Gör. Yusuf Kağanarslan

e-ISBN: 978-605-73599-0-2
1. Baskı, Mart 2022 - İstanbul

Yayın Yönetmeni: Mehmet Kurşunlu
Mizanpaj&Kapak: Yusuf Seyhan

Nida Yayıncılık
Dağıtım Pazarlama İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti.
Sertifika no: 50123
Balaban Ağa Mah. Büyük Reşit Paşa Cad.
Yümni İş Merkezi No: 16/11 Fatih/İstanbul
Tel: 0212 527 93 86
e-posta: nida@nidayayincilik.com.tr
nidakitap.com.tr

© 2022 Nida Yayıncılık
*Her hakkı saklıdır. Kitabın hukuki-bilimsel sorumluluğu
ve bütün telif hakları yazar/lara aittir. Tanıtım dışında
yapılacak kısa alıntılar hariç, yayıncının yazılı izni
olmaksızın yayınlanamaz, elektronik ortamlarda
kopyalanamaz, çoğaltılamaz.*

DİN, DÜŞÜNCE VE AHLÂK II

Editörler

Doç. Dr. Bayram Kanarya

Doç. Dr. Davut Eşit

Arş. Gör. Abdulkerim Çelenk

Arş. Gör. Nurullah Yılmaz

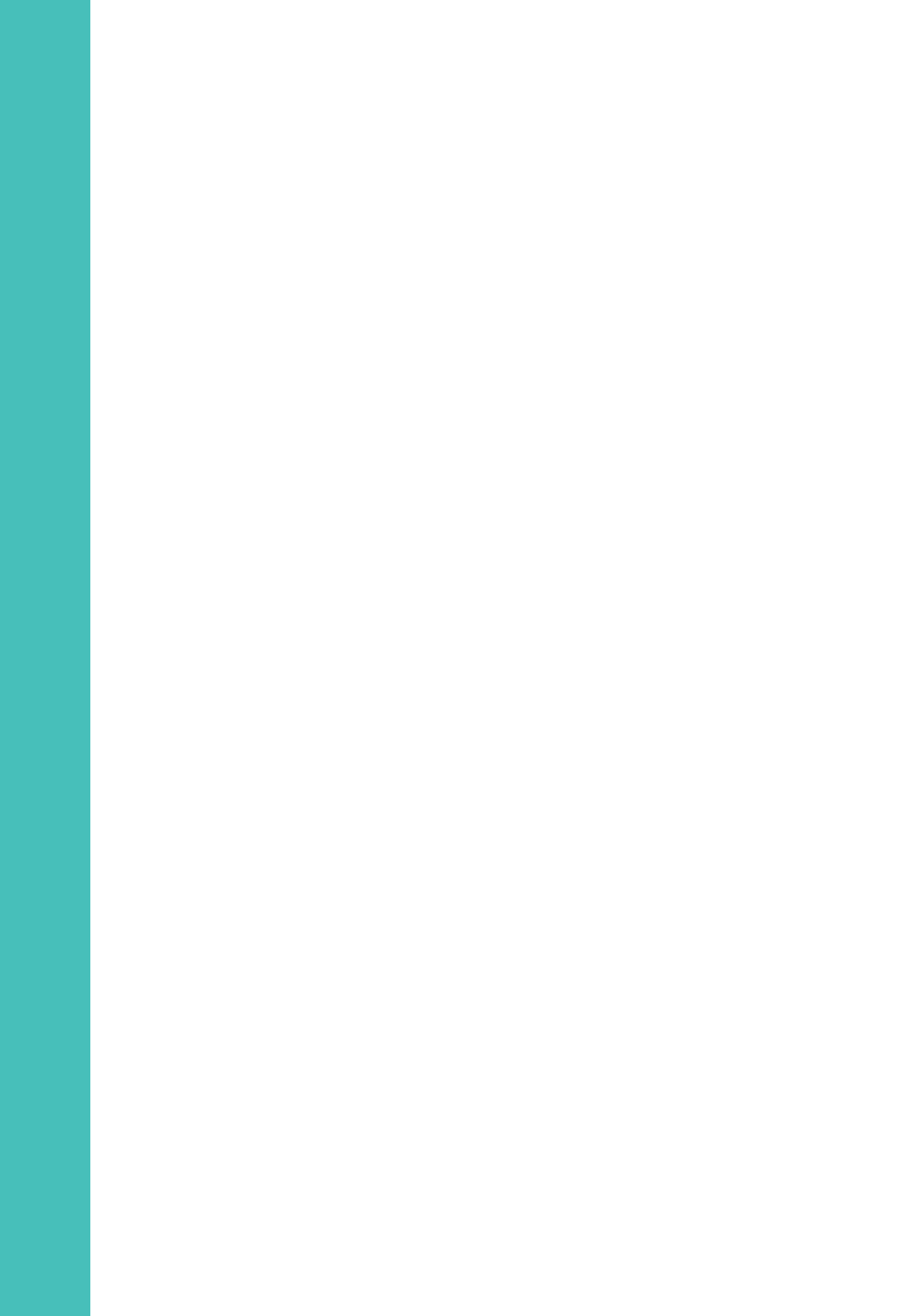
Arş. Gör. Yusuf Kağanarslan

DİN, DÜŞÜNCE VE AHLÂK II

YAZARLAR

1. Prof. Dr. Recep Ardoğan/ *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*
2. Doç. Dr. Ahmet Bardak/ *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
3. Doç. Dr. Abdelkarim Bellil/ *Chadli Bendjedid Üniversitesi*
4. Doç. Dr. Ali Yıldız Musahan/ *Iğdır Üniversitesi*
5. Doç. Dr. İsmail Şimşek/ *Pamukkale Üniversitesi*
6. Doç. Dr. Mahmut Dünder/ *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
7. Doç. Dr. Muhammet Nasih Ece/ *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
8. Doç. Dr. Nesim Sönmez/ *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
9. Doç. Dr. Serenat İstanbullu/ *İzmir Demokrasi Üniversitesi*
10. Doç. Dr. Tamer Yıldırım/ *Sakarya Üniversitesi*
11. Dr. Mohammad Rachid Aldershawı/ *Şırnak Üniversitesi*
12. Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bayındır/ *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi*
13. Dr. Öğr. Üyesi Asiye Aykıt/ *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*
14. Dr. Öğr. Üyesi Aykut Alper Yılmaz/ *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*
15. Dr. Öğr. Üyesi Burhaneddin Kıyıcı/ *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
16. Dr. Öğr. Üyesi Elif Nur Erkan Balcı/ *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi*
17. Dr. Öğr. Üyesi Emin Cengiz/ *Şırnak Üniversitesi*
18. Dr. Öğr. Üyesi Halide Rumeysa Küçüköner/ *Dicle Üniversitesi*
19. Dr. Öğr. Üyesi Hasan Peker/ *Adıyaman Üniversitesi*
20. Dr. Öğr. Üyesi İdris Söylemez/ *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*

21. Dr. Öğr. Üyesi Mesut Düzce/ *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
22. Dr. Öğr. Üyesi Murat Vanlı/ *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi*
23. Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Turan/ *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi*
24. Dr. Öğr. Üyesi Remziye Selçuk/ *İnönü Üniversitesi*
25. Arş. Gör. Dr. Faruk Sönmez/ *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
26. Arş. Gör. Dr. İsa Koç/ *Süleyman Demirel Üniversitesi*
27. Arş. Gör. Fatih Baş/ *İstanbul Üniversitesi*
28. Dr. Sait Polat/ *Milli Eğitim Bakanlığı*
29. Dr. Zeynep Hümeysra Koç
30. Dr. Yakup Gelir/ *Milli Eğitim Bakanlığı*
31. Arş. Gör. Muhammet Akif Tiyek/ *Ankara Üniversitesi*
32. Arş. Gör. Nurullah Yılmaz/ *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
33. Arş. Gör. Yunus Yurdakul/ *Erciyes Üniversitesi*
34. Öğrt. Gör. Moulay Elhassan Elhafidi/ *Iğdır Üniversitesi*
35. Hamza Önay/ *Milli Eğitim Bakanlığı*
36. Hülya Barlak/ *Yüksek Lisans Öğrencisi*
37. Mamıka Yıldırım
38. Yaşam Balku/ *Yüksek Lisans Öğrencisi*
39. Zeynep Ortakaya/ *Milli Eğitim Bakanlığı*

İÇİNDEKİLER

BAŞLARKEN	11
TAKDİM	13
ÖNSÖZ	17
SELEFİN AHLÂKINDA BİRLİKTE YAŞAMA ÖLÇÜLERİ - İBN TEYMİYYE ÖRNEĞİ	19
Burhaneddin Kıyıcı	
EBÛ'L-KÂSİM EL-BELHÎ'YE GÖRE İLÂHÎ FİİLLERDE AHLÂKİLİK: ASLAH	47
Zeynep Hümeýra Koç	
İSLAM MEDENİYETİNDE ÇEVRE AHLAKININ TEMELLERİ	67
Recep Ardoğan	
İNANÇSIZ VE İNANÇ TEMELLİ AHLAKIN BİREYSEL VE TOPLUMSAL DAVRANIŞLARA ETKİSİ	89
Ali Yıldız Musahan	
İSLAM KELÂMINDA HÛSÛN VE KUBUH (AHLAKÎ AÇIDAN BAKIŞ)	111
Ahmet Bardak	
ROBERT M. ADAMS'IN 'DÜZELTİLMİŞ' İLÂHÎ EMİR TEORİSİNİN MÂTÜRÎDÎ İZLERİ	127
Elif Nur Erkan Balcı	
HANBELÎ DÜŞÜNCEDE ELEŞTİRİ (İBNÜ'L-HANBELÎ ÖRNEĞİ)	145
İsa Koç	
إشكالية ترسيم الذكاء الاصطناعي للأخلاقيات الرقمية التفاعل الافتراضي مع حرب غزة (جوان ٢٠٢١) نموذجاً:	163
عبد الكريم بلیل	

ZÜHEYR B. EBÎ SÜLMÂ'NIN MUALLAKASINDA AHLAKÎ TEMALAR	197
Emin Cengiz	
ÖN ERGENLERİN COVID-19 SÜRECİNDE HAYATI ANLAMLANDIRMA VE DİNE YÖNELİMLERİ	215
Zeynep Ortakaya	
DİNİ İLETİŞİMDE AHLAKİLİK	231
Mahmut Dünder	
ANLAM ARAYIŞINDA DÜŞÜNCEYİ GELİŞTİREBİLMENİN YÖNTEMİ OLARAK OKUMA FAALİYETLERİ	249
Handan Yalvaç Arıcı - Hacer Çetin	
AHLAK HANGİ DERSTE ÖĞRETİLİR? FAİK REŞAD, İBRAHİM AŞKİ'NİN KIRAAT KİTAPLARI ÖRNEĞİNDE	269
Tamer Yıldırım - Mamıka Yıldırım	
DEİZM BAĞLAMINDA TANRI-AHLÂK MÜNASEBETİNİN İMKÂNI VE İNSANIN AHLÂKİLİĞİ ÜZERİNE	291
Hasan Peker	
KİŞİSEL KİMLİK AÇISINDAN ÖLÜMSÜZLÜK DÜŞÜNCESİ VE İNSANIN AHLÂKİLİĞİ	331
Sait Polat	
أخلاقيات وسائل التواصل الاجتماعي	359
محمد رشيد محمد طاهر عبید	
DİN-AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA TEOLOJİK AHLAKIN İMKÂNI	391
İsmail Şimşek	
BİLİŞSEL DİN BİLİMLERİ VE DOĞUŞTAN GELEN TANRI İNANCININ GÜVENİLİRLİĞİ ÜZERİNE	403
Aykut Alper Yılmaz	
AHLAKIN SEKÜLERLİK İLE SINAVI	419
Ahmet Bayındır	
ROUSSEAU'NUN SİVİL DİN ANLAYIŞININ ATATÜRK'ÜN MİLLİ DİN DÜŞÜNCESİNE ETKİSİ (1923-1932 DÖNEMLERİ ÖRNEĞİ)	431
Hülya Barlak	

نظرة هارولد ديكسون لأخلاق عرب الصحراء المرأة البدوية نموذجاً 453

مولاي الحسن الحفيضي

**MÜSLÜMAN TOPLUMSAL VE KAMUSAL AHLAKIN İNŞASINDA
SİYASETNAMELERİN ROLÜ: ‘KUTADGU BİLİĞ ÖRNEĞİ’** 483

Fatih Baş

**KARŞITLIK VE BİRLİKTELİK KISKACINDA
SOSYOLOJİ VE TEOLOJİ İLİŞKİSİ** 509

Mesut Düzce

**KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN İSLAM ANLAYIŞLARI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: ENDONEZYA ÖRNEĞİ** 523

Halide Rumeysa Küçüköner

**ARİSTOTELES’İN MUTLULUK KAVRAMININ (EUDAIMONİA),
AKTİF YURTTAŞLIK (ZON POLİTİKON) DÜŞÜNCESİNE OLAN
ETKİSİ** 541

Yaşam Balku

**SAMUEL CLARKE’İN BAZI DEİSTLERİN AHLÂK TASAVVURLARINA
YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ** 559

Yunus Yurdakul

YEDİ İKLİM KURAMININ İSLAM DÜŞÜNCESİNE YANSIMALARI .. 573

Ramazan Turan

**KUTBUDDİN ŞİRÂZÎ’NİN BEYÂNÜ’L-HÂCE ESERİNE GÖRE
İDEAL HEKİM** 593

Asiye Aykıt

İSLAM FELSEFESİNDE KATEGORİLER PROBLEMİ 617

Muhammet Nasih Ece

**İBN HAZM’İN ET-TAKRÎB Lİ-HADDİ’L-MANTİK ADLI ESERİNİN
MANTİK İLMİ AÇISINDAN ÖNEMİ** 637

Remziye Selçuk

**BİREYİN DİN, DÜŞÜNCE VE AHLAK YAPILANDIRMASINDA
NİNNİLERİN ROLÜ** 659

Serenat İstanbullu

USTA-ÇIRAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İSLAM HAT SANATINDA AHLAK	675
Nurullah Yılmaz	
KLASİK KÜRT EDEBİYATINDA EDEBİYAT-AHLAK İLİŞKİSİ -MOLLA HALİL ES-Sİ'İRDÎ'NİN NEHCU'L-EN'AM ADLI ESERİ BAĞLAMINDA-	689
Nesim sönmez	
NAMIK KEMAL'İN İNTİBAH ROMANINDA AHLAKİ KODLAR VE AHLAKIN SORUNSALLAŞTIRILMASI	707
Yakup Gelir - Hamza Öney	
KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE AHLÂK-I HAMÎDE ANLAYIŞI	731
Murat Vanlı	
İBRAHİM ACZÎ DÎVÂN'INDA AHLÂKÎ BOZULMANIN NEDENLERİ	761
Muhammet Akif Tiyek	
AHLAKİ İLKELERİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ YANSIMALARI; "PENDNÂME- İ SA'ÎD" ÖRNEĞİ	779
İdris Söylemez	
MEŞÂ'İRÜ-ŞU'ARÂ'DA ÂŞIK ÇELEBİ'NİN GÖZÜYLE ŞAİRLERDE CİMRİLİK HASLETİ	807
Faruk Sönmez	

KLASİK KÜRT EDEBİYATINDA EDEBİYAT-AHLAK İLİŞKİSİ -MOLLA HALİL ES-Sİ'İRDÎ'NİN NEHCU'L-EN'AM ADLI ESERİ BAĞLAMINDA-

Nesim sönmez*

1. GİRİŞ

Edebiyatın ana kaynağı toplumdur. Edebiyat, bir yandan toplumu yansıtırken diğer yandan da onu dönüştürür. Bugün edebiyatta ele alınan konuların gelecekteki hayatın şekillenmesinde tesirli olması, edebiyatın geleceğe yön verme etkisinin dikkate alınmasına sebep olmuş; bu noktadan hareketle, edebiyatın ahlakla olan bağlantısının önemi artmıştır. Edebiyat sahasında telif edilen eserlerin, ahlaki açıdan yararlı olup olmadığı, edebi bir eserin hangi ahlaki özellikleri taşıması gerektiği, şair ya da edibin eserinde ahlaki kurallara uyma mecburiyetinin olup olmadığı ve benzeri konular, edebi eserlerin ana temaları arasında bulunmaktadır.

Edebiyat ile ahlak ilişkisi, hem Doğu hem de Batı edebiyatında gelişen teorilerde dikkat çeken konulardan birisidir. Şiir, roman ve hikâyenin amaçları arasında hayatı anlatma olgusunun bulunması hasebiyle sürekli olarak şair ve ediplerin dikkatini celp etmiştir. Bu mesele, edebiyatın içeriğine yönelik ilk eserlerden biri olarak görülen Aristoteles'in (M. Ö. 384-322) Poetika adlı eserinde de irdelenmiştir.

* Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6315-6075> nesimsonmez@yyu.edu.tr

Aristoteles, söz konusu eserinde tragedyanın fonksiyonunu anlatır ve bu türün vazifesinin “uyandırdığı korku ve acıma duygusuyla ruhu tutkularından temizlemektir” diye ifade eder.¹ Aristoteles’ten günümüze, edebî türden esere, halkı talim ve terbiye etme ve ona değer kazandırma gibi bir işlev yüklenmiştir. Bu anlamda, Klasik Kürt Edebiyatında da Molla Halil Es-Si’irdî’ye kadarki döneme ve ondan sonraki dönemlere bakıldığında şairlerin birçoğunun edebiyata bakış açılarında bu konunun önemli bir yer tuttuğunu ifade edebiliriz.

Şiir; insanın geleceğini etkileyen, onun milli ve manevi değerlerini koruyan, geliştiren ve dönüştüren bir etkiyi kendisinde barındırmaktadır. Edebiyat, tevellüt ettiği milletin adeta aynası hükmündedir. Onun için gerek şair ve gerekse edebiyatçı eserini kaleme alırken içinde yaşadığı toplumun ahlaki ve dini değerlerine uygunluğunu göz önünde bulundurmaya zorundadır. Çünkü edebi eser, içinde doğup büyüdüğü halkın ahlakını süsleyen bir fonksiyona sahip olmalıdır. Bu hususu dikkate alan şair ve ediplerin vücuda getirdikleri eserlerin varlıklarını sürdürdüklerine şahit olmaktayız. Söz konusu şairler “edebî uygun edebî eser, ebedî olur” ilkesinin farkındadırlar.

Araştırmamızın konusunu olan alim Molla Halil es-Si’irdi 1754 yılında Bitlis’in Hizan ilçesine bağlı Gulpik (Süttaş) köyünde dünyaya gelir. Bölgedeki birçok medresede tahsil gördükten sonra Hizan’daki Meydan Medresesinde ders vermeye başlar. Belli bir süre sonra Siirt’e yerleşip Fatih medresesinde yaklaşık olarak otuz yıl müderrislik yapar ve 1843 yılında vefat eder. Es-Si’irdi, arkasında yirmi beşten fazla eser bırakmıştır. Bu eserlerden sadece araştırmamızın konusu olan Nehcu’l-Enam adlı eseri Kürtçedir, diğer eserleri ise Arapça kaleme alınmıştır.

2. Nehcu’l-En’am’da Edebiyat Ahlâk İlişkisi

Ahlâk ile edebiyat birbiriyle ilintili iki kavram olarak karşımızda durmaktadır. Konumuz olan ahlâk-edebiyat ilişkisini irdelemeden önce bu iki kavramın tanımlarının yapılması faydalı olacaktır.

1 Aristoteles, *Poetika*, çev: İsmail Tunalı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 8.baskı, 1999), 22.

Ahlâk, Arapça bir kelime olup “seciye, huy, tabiat” gibi anlamlara gelen hulk ya da huluk kelimelerinin çoğuludur. Sözlüklere bakıldığında genel itibarıyla halk kelimesi insanın fiziki durumu, hulk ise onun manevi durumu için kullanıldığını görmekteyiz.² İslami sahada iyi huylar ve davranışlar “hüsnu’l-hülük, mehasinü’l-ahlak, mekarimü’l-ahlâk, el-ahlaku’l-hasene, el-ahlaku’l-hamide” kötü huylar ve davranışlar ise “Suü’l-ahlak, el-ahlak’u-zemime, el-ahlaku’s-seyyie” vb. terimlerle ifade edilmiştir.³

Ahlak, genel olarak “İnsanın, iyi ya da kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konulan iradeli davranışlar bütünü ve benzeri konularla ilgilenen ilim dalı” diye tanımlanmıştır.⁴

Kendisinden edebiyat kavramının türetildiği edep kelimesi, Arapçada “آدَبْ/ e-de-be” fiilinin mastarı olup çoğulu “اداب /âdâb” dır. Sözlüklerde; terbiyeli, edepli, kibar, medeni, uygar, kültürlü, birini yemeye davet etme, çağırma, ağırlama, misafir etme, ziyafet verme vb. şekillerde anlamlandırılmıştır.⁵ Kavramsal olarak edep; bir toplumda örf, adet ve kural halini almış iyi ve faydalı tutum ve davranışlar ya da bunları kazandıran bilgi anlamlarına gelmektedir.⁶

Bazı görüşlere göre edep kelimesi ilk defa muallaka şairlerinden Tarafe b. el-Abd (ö. 564 [?]) tarafından kullanılmıştır. Söz konusu şairin divanında yer alan bir beyitte şair, edep kelimesinin çoğulunu kullanmıştır. Beyitte geçen ‘âdab’ kelimesini bugünkü anlamıyla değil de ziyafet anlamında kullanmıştır. Beyit şöyledir:

تَحْرُ فِي الْمَشْتَاةِ نَدْعُوا الْجَفْلَى ، لَا تَرَى الْآدَبَ فَيُنَابِقُز

“Biz kıştayız (mevsimi), kabileleri yemeğe davet ediyoruz; Davet sahibinin davetliler arasında ayrımcılık yaptığını göremezsin”⁷.

2 Muhammed b. Ya’qûb el-Fîrûzabâdî, *el-Qamûsu’l-Muhît*, (Kahire: Daru’l-Hadis), 2008, 497.

3 Çağrırcı, “Ahlâk”, 2/1.

4 Mustafa Çağrırcı, “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/1.

5 el-Fîrûzabâdî, “edb”, 42.

6 İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, 2010), “edep”, 134.

7 Ebû Amr Tarafe (Amr) b. el-Abd b. Süfyân b. Sa’d el-Bekrî el-Vâilî, *ed-Divau’t-Tarafa b. El-’Abd*, Şerh, Mehdi Muhammed Nasruddin, (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmîyye, 2002), 45.

İslam dininin gelişi ve sonrası dönemde edep kavramı, dinsel gelenek ve görenekler alanında bir genişleme göstermiştir. Daha sonraki dönemlerde bu kavram, zarafet ve işi nezaketle yapma anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu kelime; Farslar, Türkler ve Kürtler tarafından bu anlamların yanında ‘edebiyat’ anlamında da kullanılmaktadırlar.

Genel anlamda bu sahadaki literatüre bakıldığında edep kelimesinin iki boyutu olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki; bireyin iç âlemine yönelik nefsi terbiye etme, ikincisi ise bireyin dış yaşantısına dönük olup onun toplumsal ilişkilerini düzenleyen kurallar boyutudur.⁸

Edep fiilinden türeyen edebiyat kavramı, genel anlamıyla ahlak, nezaket, zarafet ve ölçülü olma kavramları üzerinde durmaktadır. Bu noktadan bakılınca edep ile ahlak arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Çünkü edep, ahlak kurallarını da içinde barındırmaktadır. Örneğin doğru sözlü olmak edebe uygun, yalan söylemek ise edepsizlik olarak anlaşılmaktadır. Edep, önce kaideyi ortaya koyar sonra da söz konusu kaideyi tanımlar ve ayrıntılarına iner. Ahlâklı ve edepli olmanın yolu doğrulukta geçer. Ancak, doğrunun ne zaman, nerede, ne şekilde ve nasıl bir üslupla söyleneceğinin bilinmesi gerekmektedir.⁹

M. Orhan Okay, kavram olarak edebiyatı, “*bir coğrafya veya milletin, bir devrin bir sanat veya edebiyat mektebinin edebi mahsullerinin bütününe verilen isim*”¹⁰ olarak tarif ederken Arslan Tekin *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler* adlı eserinde, “*sanat gayesi güdülerek meydana getirilen sözlü ve yazılı eserler; söz ve yazı sanatının kurallarını öğreten ilim dalı*” şeklinde tanımlamaktadır¹¹.

8 Nazife Şişman, “Seküler Dünyadan Kalkan Perde: Edep”, *Dem Dergi*, 4 (Ekim-Kasım 2008), 36.

9 Süleyman Uludağ, “Edebe Dair: LiteratürdenY ansımlar”, *Dem Dergi*, 4 (Ekim-Kasım 2008), 6.

10 M. Orhan Okay, “Edebiyat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/395.

11 Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2010), 344-345.

2.1. İlim Öğrenmek ve Öğretmek

İlim öğrenmek ve öğretmek, hoca talebe ilişkileri ve benzeri konular, klasik Kürt edebiyatı şairlerinin eserlerinde sık sık değindikleri meseleler arasında yer almaktadır. Şairler, bu türden konuları ele alırken zaman zaman ayet, hadis ve vecizelerden faydalanarak şiirlerini yazmışlardır. Konuyu bazen bir beyitle bazen de bir gazel veya uzunca bir manzumeyle nazım halinde dile getirip okuyucularına çeşitli tavsiyelerde bulunmuşlardır. Konu ile alakalı Ahmed-î Hanî (1651?-1707), Nûbihara Piçûkan adlı eserinde:

*Her çî bi îlmê cehl kir mubeddel
Sifrê xwe wî kir bi zêr mubeddel¹²*

ilim tahsil edenin ilmi cehaletle değiştirdiğini dolayısıyla onun bakırı altınla değiştirmek gibi son derce faydalı ve karlı bir iş yaptığını söylemektedir.

Klasik edebiyat şairlerinin, yetenekli olmalarının yanında şiir yazmak için ihtiyaç duydukları ilim dallarından da haberdar olmaları, sanatlarını icra etmelerinde işlerini bir hayli kolaylaştırmıştır. Şairler; ilmin peygamberlerin mirası olduğunu, Allah'ın kelamından neşet ettiğini, sahibini koruduğunu, harcadıkça arttığını, onu hırsızlardan korumaya gerek olmadığını, ilim sahibinin unutulmaz olduğunu, ilim aracılığıyla dünya maişetinin elde edilebileceğini, insanın kalbini nurlandırdığını, ilim sahibinin kıyamet günü şefaet etme imkânına kavuşacağını, ilim ehlinin Allah'a hakkıyla kulluk etme imkânına daha çok sahip olduğunu, yerinde kalmakla her hangi bir bozulmanın meydana gelemeyeceğini, ilim ehlinin dostlarının çok olduğunu ve ilim ehline seslenilirken âlim diye seslenildiğini bildiklerinden hem kendileri ilim tahsil etme cihetine gitmişler hem de insanlara, ilim tahsil etme yolunda yol gösterici olmuşlardır.

Molla Halil es-Si'irdî de diğer klasik şairlerin yaptığı gibi bir yandan ilim tahsil etmekle meşgul olurken diğer yandan talebe

12 Ehmêdê Xanî, Nûbar, (Latîfîzekirin, Zeynelabidin Zinar), (İstanbul: Fırat Yayınları, 1992), 17; Nesim Sönmez, "Di Nûbihara Piçûkan da Şirename", 2. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu "İslam Düşüncesinde İnsan" Bildiriler Kitabı, (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2018), 57.

yetiştirmiş, insanları ilim öğrenmeye ve öğretmeye teşvik etmiştir. Es-Si'irdî, aşağıdaki beyitlerde geçtiği gibi ilim tahsil etmenin ahlakını ve onu öğrenme yollarını göstermiştir. O, ilim tahsil edenlerin niyetlerinin sadece Allah rızasını elde etmek olması gerektiğini, bu yolda sarf edilen emeğin mükâfatını ve takdirini kullardan değil Yüce Yararıcıdan umulması gerektiğinin altını kalın çizgilerle çizerek dünya şeref ve rütbesi, makam ve mevki elde etme gayesi, menfaat amacıyla ilim tahsil etmenin ve talebe yetiştirmenin kişiye her hangi bir fayda sağlamasının mümkün olmadığını söylemektedir. Çünkü Molla Halil, ilim tahsil etmenin ana gayesinin mârifetullâha erişmek olduğunu söylemektedir.

*Heçi ku dixwûnî ji bo Wî bixwûn
Ji tedris û rutba dinê ra mexwûn*

*Tu tedrîsê didî hem ji bo Wî bide
Ji bo xizmet û tem' û fexrê mede¹³*

Nitekim Hz. Peygamber bir hadislerinde “Allah rızasını kazanmanın dışında ilim tahsil eden kişi Cehennemdeki yerini hazırlasın”¹⁴ buyurarak sadece dünya menfaati için ilim öğrenmenin ve öğretmenin ne denli tehlikeli olduğunu vurgulamaktadır.

2.2. Kanaat Ehli Olmak

Kanaat kelimesi Arapçada “كف /ka-ne-'e” fiilinden türeyip, kelime olarak anlamı “bir şeyi istemek, verilen şeye razı olmak, onu kabul etmek ve reddetmemek”¹⁵ anlamına gelmektedir. Allah'ın takdir ettiği nimetlerin azlığına ya da çokluğuna bakmaksızın verilene rıza göstermek yani kanaat, tam anlamıyla bir teslimiyetin ifadesidir. Kanaatkâr olmak, hiç çalışmadan nimetlerin kendisine gelmesini beklemek demek değildir, aksine kanaatkâr olmak, çalışmak ve bu

13 Ahmet Hilmi el-Qoxî ed-Diyarbakri, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, (Diyarbakır: Yayınevi bilg. Yok, 1984), 58.

14 Tirmizî, İlim, 6.

15 İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, (Kahire: Dâru'l-maârif, 1979), V/3754.

çalışmanın neticesinde elde edilene rıza göstermek demektir. Kanaat ehli; nimetin azlığında isyan etmeyen, çokluğunda azgınlaşmayan dolayısıyla marifeti kendisinde görmeyen insan demektir. Yani halka değil, hakka yönelmek ve Yüce Yararıcıdan başka kimseden bir şey istememektir. Kanaatkâr olan insan nefsinin isteklerine boyun eğmeyen insan demektir. Molla Halil aşağıda geçen beyitlerde ifade ettiğı gibi ihtiyaçtan fazla mal talep etmek insanoğluna kâr yerine zarar getirmektedir. Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de "Eğer şükrederse-
niz size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, bilin ki azabım çok şiddetlidir."¹⁶ şeklinde buyurarak kulların kendisine şükretmelerini emretmektedir. Bu ayette bize verilen mesajlardan bir diğeri de nime-
tin artmasının veya azalmasının şükürle mümkün olacağı mesajıdır.

Mal sahibi olmanın bir sınırı bulunmadığından, kişi kanaatkâr olmayı bir kenara bırakıp sürekli kazanma cihetine girerse, o kişi tedavisi zor olan bir hastalığa duçar olmuş olur.

*Tu malê ji xwe zêde teleb meke
Di şûlan de cehdê li sebrê bike¹⁷*

Allah'ın verdiği nimetleri beğenmeyip, ona burun kıvrmanın Müslümanın davranışları arasında bulunmaması gerektiğini ifade eden es-Si'irdî, devamında verilene rıza gösterilmesi gerektiğini, her zaman daha iyi, daha güzel şeylerin peşinde koşmanın doğru olmadığını bu beyitte veciz bir şekilde dile getirmektedir.

*Heçî hate ber te tu pê razî be
Gelek talibê tiştê xweştir mebe¹⁸*

2.3. Helal Mal Kazanmak

İnsanoğlunun rızkını helalinden kazanıp, helalinden yemesi Allah tarafından kendisine verilmiş bir vazifedir. Helal ve harama bakılmaksızın mal biriktirme gayreti içerisinde olmak İslami ahlakla bağdaşmayan bir durumdur. Nitekim Kur'an-ı Kerimde: "Ey İnsanlar!

16 Kur'an-ı Kerim Meâlî, çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), İbrahim 14/7.

17 Ehmed Hilmî el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 45.

18 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 68.

Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanından yiysin, şeytanın adımlarına tâbi olmayın, zira şeytan sizin için apaçık düşmandır. Kesinlikle o size kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."¹⁹ denilerek haram yolla elde edilen kazancın şeytanın pis işlerinden olduğunu dolayısıyla ondan hayır adına bir şey elde etmenin mümkün olmadığı buyrulmaktadır. Haram yollardan elde edilen kazancın mal sahibine her hangi manevi bir kazanç getirmesi söz konusu değildir. Nitekim İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir hadiste; Sa'd b. Ebî Vakkas Hz. Peygamberden kendisi içi dua etmesini istediğinde Hz. Peygamber: "Ey Sa'd! Yediğin helâl olsun ki duân müstecâb olsun. Muhammed'in nefsi, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, kul karnına bir haram lokma atarsa onun herhangi bir ameli kırk gün kabul edilmez. Herhangi bir kulun bedeni haram ve riba ile beslenmişse Cehennem ona en lâyük olandır."²⁰ şeklinde dua eder.

Haram yollarla elde edilmiş kazançtan, yemek, içmek hem insanı azdırır hem de üzerine belaların gelmesine neden olur. Molla Halil'in de ifade ettiği gibi meşru olmayan yollarla elde edilen maldan beslenenlerin yaptıkları iyiliklerin, ibadetlerin ve duaların kabul olması mümkün değildir. Dünya malını kazanmada aşırı hırslı olmasının, onu çok sevmenin, şüpheli olan şeylerden kaçmamanın Müslümanlara yakışmadığını es-Si'irdî aşağıda örnek olarak verilen beyitlerde şöyle dile getirmiştir.

*Gelek bona malî ye pur lezkirin
Li şûlani tezyin û hez jê kirin*²¹

*Hindek xwey di ber zad û paşê bixwu
Heramî û tiştê bi şubhe mexwu*

*Ku goştgirtina te ji heramî bitin
Duayê te îdî qebûl nabitin*²²

19 Bakara 2/168-169.

20 Adem Dölek, "Kur'an'a ve Hadîslere Göre Helâl Kazancın İlkeleri", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 9 (Haziran 2020), 156.

21 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 39.

22 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 67.

2.4. Zalime Karşı Durmak

Zalim kelimesi Arapçada “ظلم /za-le-me” fiilinin ism-i faili olup “haddini aşan, haksızlık eden, kötülük yapan ve doğru yoldan sapan”²³ anlamlarına gelip, “adil” kelimesinin zıddıdır. Allah Teâla, bir yandan yeryüzünde adaletin tesis edilmesi için insanlara adil olmalarını emrederken,²⁴ öte yandan zulmün engellenmesi ve ortadan kaldırılması için de zulüm ve haksızlığı yasaklamıştır²⁵. Molla Halil, aşağıdaki beyitlerde geçen “zalim” kelimesini haksızlık ve adaletsizlik yapan anlamında, yani “haddini aşan, başkasının hakkını, hukukunu ihlal eden ve zarar veren” anlamında kullanmıştır. Allah Teâlâ’ya şirk koşmanın en büyük zalimlik sayılıp yasaklandığı gibi insanların da birbirlerine haksızlık ve zulüm yapmaları yasaklanıp haram kılınmıştır.

Molla Halil, aşağıda geçen beyitlerde kısaca insan olanın haksızlığa boyun eğemeyeceğini, ona duyarsız kalamayacağını, haksızlık karşısında susanın dilsiz şeytan olduğunu, en büyük mücadelenin zalimlerin karşısında durup onlara hakkı haykırmak olduğunu, aklı selime sahip olanın zalimin yanında değil mazlumun yanında yer alacağını ifade etmektedir. Öte yandan toplumlarda yapılan zulüm ve haksızlıklara karşı çıkılmadığı zaman hiç kimsenin can ve mal emniyetinin güvende olamayacağını vurgulamaktadır.

*Bi destê heramî kîtabet meke
Li nik zalimê ve qe meşyê meke²⁶*

2.5. Ar ve Namus Sahibi Olmak

Her toplumda bireylerin huzurlu bir şekilde bir arada yaşayabilmeleri için birtakım sosyal düzenler oluşturulur. Oluşturulan bu düzenlere aykırı davranışlar sergileyip suç işleyen bireylere, işledikleri suçun niteliğine göre birtakım müeyyideler uygulanır.

23 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, XII / 373; Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dîni ve Ahlâkî Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2013), 258.

24 Nahl, 16/90.

25 Hûd, 11/ 113,116.

26 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 63.

Aralarında evlilik bağı bulunmayan bireyler arasında meydana gelen cima' (cinsel ilişki) şeklinde ifade edilen zina suçu, eskiden beri ahlak ve hukuk kurallarına aykırı bulunup yasaklana bir eylemdir.

Zina suçu, diğer dinlerde olduğu gibi İslam dininde de yasaklanmış, söz konusu fiil büyük günahlardan sayılmıştır. Kur'an'da geçen "Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur"²⁷ ayeti, zinanın büyük bir sapkınlık olduğunu vurgulayarak ona giden bütün yolları yasaklamıştır.

Zina eylemi sadece bireyleri ilgilendiren bir suç olmayıp toplumun tamamını ilgilendiren, soyun sağlıklı bir biçimde sürdürülmesinde engel teşkil eden, iffet, namus, ar ve hayâ duygusunu ortadan kaldıran, ahlaki çöküşe neden olan adeta sosyal bir felakettir.

Molla Halil es-Si'irdî de aşağıdaki beyitlerde söz konusu bu sosyal felakete dikkat çekerek, böyle bir suçun asla işlenmemesini ve bireyi bu yola sevk edecek bütün yolların kapatılması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Es-Si'irdî, burada sadece fiili zinayı kast etmemekte el, göz ve gönül zinası diye adlandırılan zina çeşitlerinden de gerek bireylerin ve gerekse toplumların arındırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Aşağıda ikinci beyitte geçen "şehwet" kelimesini Molla Halil, cima' yani cinsel birleşme anlamında kullanmış olup bu afetin tehlikesine dikkat çekmiştir. Üçüncü beyitte de kullandığı "nemehrem" kelimesiyle de bu suçu işlemeye götürecek tüm kapıların kapatılmasının ne kadar önemli olduğunu üzerinde durmaktadır.

*Zinaê meke her ew e şukrî
Welê çav û dil dê hifz kin ewî²⁸*

*Gelek xwarin û şehwet û sûizen
Ji xelqê û cehla 'ewam diken²⁹*

27 İsra 17/32.

28 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 63.

29 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 40.

*Mirovê nemehrem tu têkil mebe
Mijûlê ji 'eyba xwe pirtir mebe³⁰*

2.6. Yemek ve İçmek

İnsanoğlu yaşamını devam ettirebilmesi için sürekli olarak yeme ve içme eylemini gerçekleştirmek zorundadır. Bu sebepten olsa gerek birçok manzum ve mensur edebi eserde yiyecek ve içecek konularına yer verilmiştir. Kimi eserlerde bazı yiyecek ve içeceklerin isimleri verilmekle yetinilirken kimi eserlerde de onların nasıl yapıldığına, damakta ne tür lezzetler bıraktıklarına, ne tür hastalıklara şifa olduklarına, varsa zararlarının neler olduğuna ve onlardan korunma yollarının neler olduğuna da yer verilmektedir. Hatta bazı eserlerde yemek yemek ve sofrada adabı da ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Yemek yeme ve sofrada adabı hakkında bilgi veren âlimlerden birisi de Molla Halil es-Si'irdî'dir. O, makalemizin konusunu teşkil eden *Nehcu'l-En'am* adlı eserinde bu konuyu teferruatlı bir şekilde ele almıştır. Aşağıda geçen beyitlerde; yemek yenilirken kendisine bahşedilen bu nimetlerden dolayı Allah'a şükredilmesi gerektiğini, yeme içmeden kastın vücudun güç kazanıp Allah'a itaat etmek olduğunu, keyif ve lezzet alıp şehvi duyguları uyandırmak için yeme içme eyleminin yapılamayacağını, sofraya başkalarının davet edilmesini, yemeği yiyecek olanların sofranın başına gelmeden yemeğe başlanılmamasını, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanılmasını, sofraya edep dâhilinde oturulmasını, sofrada iken herhangi bir yere yaslanmaksızın yemeğin yenilmesini ve şuursuzca ihtiyaçtan fazla yeme içme fiilinin gerçekleştirilmemesi gerektiğini söylemektedir.

*Xudê ev te'amê di xweş dane te
Digel av û fêkî lîbasê li te*

*Tu bêşukrî manendî heywanan mexu
Û bê mulheza wî tu tiştek mexu*

30 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 46.

*Bixwu ji bo quwweta taetê
Ne bo lezzet û keyf û pur şehwetê³¹*

*Ji bo xwe hevalan peyda bike
Ji bo xwarinê paşê destpê bike*

*Di ber zadî paşê jî dest bişo
Wekî ku bi kevçî bixwî qet meşo*

*Li ser zadê rûne bi terzek edep
Peyê rastê rake û razîne çep*

*Ne razê ne pal de dema xwarinê
Ne bêhiş be ba fexur û pur xwarinê³²*

2.7. Yalan Söylememek

Yalan gerçeğin zıddı olup sözlüklerde “aldatmak amacıyla bile-
rek ve gerçeğe aykırı olarak bir şey veya olay hakkında söylenen
söz, gerçeği olmayan, asılsız, uydurma söz veya iş, doğru karşıtı,
sahte...”³³ anlamlarına gelmektedir. Yalan söylemek, diğler dinlerde
olduğı gibi İslam dininde de günah kabul edilmekte, toplum tara-
findan sosyal hayatta ahlaka ve geleneklere aykırı bulunan kabih bir
davranış olarak görölmektedir. Bütün bunlara rağmen yalan söyle-
mek bazı insanların vazgeçemediğı davranışlar arasındadır. Yalan
söyleyenler, belli bir süre sonra bu davranış, onlar da alışkanlık haline
gelmektedir. Bu fiili işleyen kişilerin amacı başkalarını kandırmaktır
ancak belli bir süre sonra kendileri de söyledikleri bu yalana inanır
hale gelmekte dolayısıyla kendilerini de kandırmaktadırlar.

Yalan, hayatın gerçekleri arasında olduğundan klasik edebiyat
şairlerinin şiirlerinde ele alınan konular arasında yer almıştır. Klasik
edebiyat şairlerinden bazıları sevgilisini kandırmak için ya da onu

31 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 64-65.

32 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 64-66.

33 *TDK Türkçe Sözlük*, (Türk Dil Kurumu, 8. Basım, 1998), 2373; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (Ankara: Yargı Yayınları, 2006), 1811.

olduğundan daha farklı göstermek için yalan söylerken bazı şairler de yalanın kötü bir davranış olduğunu, dinen yasaklandığını ve toplumda ahlaksızlık olarak değerlendirildiğini, gerçeği bırakıp yalan söz söyleyenin Allah tarafından seilmeyip lanetlendiğini yazmış oldukları beyitlerde sıkça dile getirmişlerdir. Türk Halk Edebiyatının önemli şairlerinden olan Yunus Emre şu beyitte ifade ettiği gibi:

*Ey Yûnus Hakk'ı bilen söylemez hergiz yalan
İkilik ile gelen togrı yol bulmuş degül³⁴*

Allah'ı bilen, onu tanıyan kişi yalan söyleyemez, onu tanıyan yalancı olamaz, yalan söyleyen kişiler asla selamete eremeyeceklerdir. Yalan söylemekten ve dedikodu yapmaktan vazgeçmeyenler adeta göz göre göre sahip oldukları imanlarını kaybedebilirler. Safvân bin Süleym (r.a.)'dan nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber'e "Mümin korkak olabilir mi?" diye soruldu. *Evet, olabilir!"* buyurdu. "Mümin cimri olabilir mi?" diye soruldu. Allah Resulü yine: "Evet, olabilir!" buyurdu. "Pekâlâ, mümin yalancı olabilir mi?" diye soruldu. Resûlullah bu sefer: "Hayır, asla!" buyurdu³⁵.

Klasik edebiyatta nasihatname türünde verilen eserlerde yalan ve yalanın zararlarına dair şiirler yazılarak insanların bu kötü davranıştan uzak durmaları öğütlenmiştir. Söz konusu şairlerden birisi de Molla Halil'dir. O, aşağıda verdiğimiz beyitlerde; fazla konuşmanın içinde yalan olma ihtimalinin yüksek olduğunu, konuşmalarda dozu yüksek münakaşaların faydalı olmadığını, belagatle konuşayım derken yalana başvurmanın, konuşmalarda fuhşiyattan bahsetmenin ve küfürlü konuşmanın, lanet okumanın, insanları hafife alarak onların üstüne gülmenin, yalan yere yemin etmenin, yalan yere söz vermenin insanların şahsiyeti ile bağdaşmadığını dolayısıyla mutlak surette bu kötü huy ve davranışlardan kaçınmanın gerekli olduğunu söylemektedir.

34 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvanı Tenkitli Metin*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990a), 174.

35 *Muvatta*, Kelam, 19.

*Kelamê di zêde kelamê betal
Xusûmet di heqqan mîra û cidal*

*Bi sun'et xeberdan û fuş û dujîn
Li tiştan le'net bi xelqê kenîn*

*Sira xelqê gotin derew der yemîn
Xînaî ji we'da derew der yemîn³⁶*

2.8. Mütevazı Olmak

Mütevazı kelimesi Arapçada “وضع /va-ze-'e” fiilinin “تواضع /te-va-zu” babının ism-i faili olup sözlüklerde “kendi itibar ve derecesini düşük gören, birine boyun eğen”³⁷ anlamına gelmektedir. Mütevazı kelimesi kibirli olmanın zıddı, alçak gönüllü olmanın eş anlamlısı olup bireyin, başkalarını aşağılayıcı duygu ve davranışlardan kendini arındırmak şeklinde ifade edilebilir.

Diğer dinlerde olduğu gibi İslam dininde de insanların mütevazı olmaları ve kibirden uzak durmaları tavsiye edilmektedir. Kur'an da her ne kadar tevazu kelimesi doğrudan geçmese de bu anlamada bazı ayetler bulunmaktadır. Örneğin Allah Teala, Lokman Suresinde “İnsanları küçümseyip onlara karşı suratını asıp yüzünü çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; şüphesiz ki Allah kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmeyiz.”³⁸ diyerek mütevazı davranmanın insanî, kibirli olmanın ise gayri insanî bir davranış olduğunu insanlara hatırlatmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in her bir Müslümanın mütevazı olması gerektiği konusundaki “Allah, birbirinize karşı mütevazı davranmanız hususunda bana vahiy gönderdi. Kesinlikle birbirinize karşı böbürlenmeyin”³⁹ uyarısı da konunun anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir.

36 el-Qoxî, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, 41-42.

37 el-Fîrûzabadî, *el-Qamûsu'l-Muhîd*, 1761

38 Lokman 31/18.

39 İbn Asâkir, *Meduh't-Tavâdu' ve Zemmü'l-Kibr*, thk. Muhammed Abdurrahman en-Nâblusî, (Dimişq: Dâru's-Senâbil, 1993), 9.

Klasik Edebiyatta insan hayatın her alanına dokunan, onun inanç, düşünce ve duygu dünyasını ele alan şiirler bulunmaktadır. Şairlerin, şiirlerinde ele aldıkları konulardan birisi de tevazu konusudur. Şairler bu konuyu ya müstakil şiirlerde ya da şiirlerinin içinde geçen bazı beyitlerde ele almışlardır. Es-Si'irdi de yazmış olduğu şiirlerinin bazı beyitlerinde insanlara mütevazı olmalarını öğütlemektedir. İnsanoğlunun bir damla pis sudan "mehîn" yaratıldığını unutmaması gerektiğini dolayısıyla yüce yaratıcısına karşı mütevazı olmasını istemektedir.

*Ji avek mehînî tekebbur meke
Tewazu' ji xelqê Xudê ra bike⁴⁰*

Aşağıdaki beyitte de Molla Halil, insanların kendi nefislerinin esiri olmamalarını ve kişinin kendi nefsinin istekleri doğrultusunda değil de Allah Teâla'nın emirleri doğrultusunda hareket etmeleri gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla bu şekilde davranışlar sergileyenlerin makamlarının yüksek olacağını insanlara haber vermektedir.

*Çiqa ku tu nefê tune 'ed bikî
'Uluwwa meqamê xwe hasil dikî⁴¹*

SONUÇ

Yüzyıllarca süren klasik edebiyat geleneğinde edebiyat-ahlak ilişkisine hemen hemen bütün şairlerin şiirlerinde görmek mümkündür. Şairlerin kahır ekseriyeti şiir yazarken içerisinde yaşadıkları toplumların değer yargılarını yani inançlarını, ahlaklarını, gelenek ve göreneklerini göz önünde bulundurmuşlardır.

Konu ile alakalı yapılan araştırmalar neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Yapılan araştırmada görüldü ki Molla Halil Es-Si'irdi, klasik edebiyatın diğer şairlerinde olduğu gibi manzum telif ettiği Nehcu'l-En'am adlı eserinde yaşadığı toplumun ahlaki kurallarından

40 el-Qoxî, Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam, 45.

41 el-Qoxî, Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam, 49.

bazılarını dile getirmiştir. Eserde tespit edilen kurallar sekiz başlık altında irdelenmiştir.

İlim öğrenmenin ve öğretmenin faziletinden bahsedilmiş, bu yola çıkan talibin ve âlimin uyması gereken ahlaki kuralların bulunduğunu, ilmin sadece Allah rızasını elde etmek için tahsil edilmesi ve öğretilmesi gerektiğini;

İnsanların, dünya malını kazanmada hırslı olmamalarını, aksine kanaat sahibi olup kendilerine verilen nimetlere rıza göstermeleri gerektiğini;

Malın helal yoldan kazanılması ve meşruiyet çerçevesinde harcanmasının ahlaki bir vazife olduğunu;

Her hangi bir haksızlıkla karşılaşıldığında mücadele edilmesi gerektiğini, hakkın ve hakikatin zalimlerin yüzlerine haykırılması gerektiğini, zalimlerin ve haksız davranışların yanında yer almanın insanî ve ahlaki bir vazife olmadığını;

İnsanların ar ve namus sahibi olmalarını, zina etmekten imtina etmelerini, aksi bir durumun gerek toplum ve gerekse Allah nezdinde ahlaksızlık sayılacağını;

Yeme ve içme konusunda insanların adabı muâşeret kurallarına dikkat etmelerinin ahlaki bir vazife olduğunu;

Kişilik ve haysiyet sahibi olan insanların yalan söylememesi gerektiğini, yalan söylemenin insanları helak edeceğini bunun aksi durumu olan doğru sözlü olmak ise insanı felaha kavuşturacağını, bu türden davranışlar sergileyenlerin hem insanların hem de Yüce Yaratacının indinde üstün ahlak sahibi olacaklarını;

İnsanların mütevazılıktan asla vazgeçmemeleri gerektiğini, çünkü mütevazılığın insanın makamını ve değerini yükselteceğini, aksi durum olan tekebbür ise sahibini alçaltacağını ve insanlar nezdinde değersiz bir hale getireceğini söylemektedir

KAYNAKÇA

- Ahmet Hilmi el-Qoxî ed-Diyarbakri, *Rehberê 'Ewam Şerha Nehcu'l-Enam*, Diyarbakır: Yayınevi bilg. yok, 1984.
- Çağrıçı, Mustafa “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/1-9. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Dölek, Adem, “Kur’ân’a ve Hadîslere Göre Helâl Kazancın İlkeleri”, *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 9 (Haziran 2020), 151-184.
- Ebû Amr Tarafe (Amr) b. el-Abd b. Süfyân b. Sa’d el-Bekrî el-Vâilî, *ed-Divau’t-Tarafa b. El-’Abd*, Şerh, Mehdi Muhammed Nasruddin, Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2002.
- Ehmedê Xanî, Nûbar, Latînezekirin, Zeynelabidin Zınar, İstanbul: Fırat Yayınları, 1992.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları, 2013.
- İbn Asâkir, *Meduh’t-Tavâdu’ ve Zemmü’l-Kibr*, thk. Muhammed Abdurrahman en-Nâblusî, Dımaşk: Dâru’s-Senâbil, 1993.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrîm b. Ali el-Ensârî, *Lisânu’l-Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dâru’l-maârif, 1979.
- Karagöz, İsmail vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, 2010.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Muhammed b. Ya’qûb el-Fîrûzabadî, *el-Qamûsu’l-Muhît*, Kahire: Daru’l-Hadis, 2008.
- Muvatta*, Kelam, 19.
- Okay, M. Orhan, “Edebiyat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1994, 10/395-397.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınları, 2006.

- Sönmez, Nesim “Di Nûbihara Piçûkan da Şîretname”, 2. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Düşüncesinde İnsan” Bildiriler Kitabı, Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2018, 46-60.
- Şişman, Nazife, “Seküler Dünyadan Kalkan Perde: Edep”, *Dem Dergi*, 4 (Ekim-Kasım 2008), 35-39.
- Tarafa b. El-’Abd, *ed-Divanu’t-Tarafa b. El-’Abd*, Şerh, Mehdi Muhammed Nasruddin, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvanı Tenkitli Metin*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990a.
- TDK *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, 8. Basım, 1998.
- Tekin, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2010.
- Tirmizî, İlim, 6.
- Uludağ, Süleyman “Edebe Dair: LiteratürdenY ansımlar”, *Dem Dergi*, 4 (Ekim-Kasım 2008), 6-11.